

ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС

УДК 34.038:347.961

К. Л. Зілковська

аспірантка

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,

кафедра цивільно-правових дисциплін

Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

ПІДСУДНІСТЬ ЦИВІЛЬНИХ СПРАВ ПРО ОСКАРЖЕННЯ НОТАРІАЛЬНИХ ДІЙ, ВІДМОВИ У ЇХ ВЧИНЕННІ, НОТАРІАЛЬНИХ АКТІВ

Питання про підсудність справ щодо оскарження нотаріальних дій, відмови у їх вчиненні, нотаріальних актів є доволі актуальним, має не лише важливе теоретичне значення, однак і безпосереднє практичне застосування.

У статті проаналізовано положення цивільного процесуального законодавства України, які регулюють питання підсудності цивільних справ, зокрема, справ про оскарження нотаріальних дій, відмови у їх вчиненні, нотаріальних актів. Обґрунтовано необхідність вдосконалення законодавчого регулювання питання про підсудність цивільних справ про оскарження нотаріальних дій, відмови у їх вчиненні, нотаріальних актів, а також внесено пропозиції щодо його вдосконалення.

Ключові слова: цивільне судочинство, судове оскарження, підсудність, нотаріат, нотаріальні акти.

Положення ст. 124 Конституції України про те, що юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі, є позитивним демократичним надбанням, оскільки є однією з гарантій забезпечення права особи на судовий захист. Однак вона має й інший вплив. Статистичні дані свідчать про те, що кількість судових справ, які розглядаються в Україні, з року в рік неухильно зростає.

За даними судової статистики, наприклад, у 2007 році порівняно з 2006 роком динаміка зростання цивільних справ та матеріалів, які розглядалися у місцевих та апеляційних судах склала 14,96 %. З 2007 по 2008 роки — 14,5 %, з 2009 по 2010 — 30,3 %, з 2010 по 2011 роки — 20 % зросту. Лише з 2008 по 2009 роки було зафіксовано зменшення кількості цивільних справ і матеріалів, які надійшли на розгляд до місцевих і апеляційних судів загальної юрисдикції на 3,2 %

Загалом упродовж 2007–2011 років до місцевих та апеляційних судів загальної юрисдикції надійшло 43,2 млн. справ і матеріалів. Значне зростання

спостерігалось у 2007 і 2008 роках. У 2009 році відбулося скорочення обсягу справ, проте упродовж 2010 і 2011 років знову відбувся приріст справ [1].

Це насправді добрий показник, оскільки збільшення кількості судових справ означає, поміж іншим, зростання рівня довіри населення до судової форми захисту прав. Зменшення кількості спорів, які розглядаються судами, якщо воно не пов'язане зі змінами в законодавстві, як це не дивно, в більшості випадків свідчить не про покращення правопорядку в державі, а скоріше про те, що ці спори розглядаються в іншому місці та не завжди у законний спосіб. Однак збільшення кількості судових спорів призводить також до того, що все більший відсоток громадян хоча б раз в житті стають учасниками судового процесу. Не стають виключенням і нотаріуси. Як пересічний громадянин, нотаріус, звичайно, може приймати участь в цивільній справі в якості будь-якого учасника процесу. Він має право звертатися до суду за захистом своїх порушених прав та відповідати за позовом, виступати в якості третьої особи, свідка тощо. Однак більш складним є питання про можливість його участі в справі саме як нотаріуса, тобто у зв'язку з виконанням ним своїх професійних функцій. Наприклад, чинне процесуальне законодавство не містить однозначної відповіді на питання про підсудність справ про оскарження нотаріальних дій, відмови у їх вчиненні, нотаріальних актів, хоча це питання має не лише важливе теоретичне значення, а й безпосереднє практичне застосування.

Метою даної статті є дослідження особливостей підсудності цивільних справ про оскарження нотаріальних дій, відмови у їх вчиненні, нотаріальних актів.

Для досягнення вказаної мети було сформульовано наступні завдання:

- проаналізувати положення цивільного процесуального законодавства України, які регулюють питання підсудності цивільних справ, зокрема, справ про оскарження нотаріальних дій, відмови у їх вчиненні, нотаріальних актів;
- обґрунтувати необхідність вдосконалення законодавчого регулювання питання про підсудність цивільних справ про оскарження нотаріальних дій, відмови у їх вчиненні, нотаріальних актів;
- внести пропозиції щодо вдосконалення положень цивільного процесуального законодавства України, які регулюють питання підсудності цивільних справ про оскарження нотаріальних дій, відмови у їх вчиненні, нотаріальних актів.

Цивільні справи за позовами про визнання незаконною вчиненої нотаріальної дії або відмови у її вчиненні, нотаріального акту уособлюють контроль суду за нотаріальною діяльністю, оскільки метою та кінцевим результатом розгляду таких справ є перевірка судом дотримання нотаріусом вимог закону при вчиненні нотаріальної дії та висновок суду щодо законності або незаконності вчиненої нотаріальної дії (відмови у її вчиненні, нотаріального акту).

З практичної точки зору одним з найперших питань, які виникають в особи, яка бажає оскаржити в судовому порядку нотаріальні дії, відмову у їх вчиненні, нотаріальний акт, після питання про юрисдикцію спра-

ви — це питання підсудності. Відповідно до ч. 1 ст. 8 Закону України від 7 липня 2010 року «Про судоустрій і статус суддів» ніхто не може бути позбавлений права на розгляд його справи в суді, до підсудності якого вона віднесена процесуальним законом.

З самого початку ознайомлення з позовними матеріалами суддя, який приймає рішення про відкриття провадження у цивільній справі, повинен вирішити питання про підсудність, тобто питання про визначення меж компетенції цього суду з розгляду і вирішенню цієї справи.

Звернення до цього питання логічно слідує за розглядом питання про підвідомчість. Необхідно розрізняти ці два поняття, ці два інститути цивільного процесуального права. Обидва вони, не поєднуючись, спрямовані на визначення повноважень цього суду щодо розгляду і вирішення конкретної справи.

Умовою виникнення цивільного процесу у конкретній справі є вирішення суддею двостороннього завдання: а) чи відноситься вирішення конкретної суперечки до ведення суду (підвідомчість) і б) який конкретно суд зобов'язаний розглядати цю справу (підсудність).

Спочатку судді необхідно упевнитися в тому, що ця справа взагалі підлягає розгляду в суді загальної юрисдикції, а не в іншому юрисдикційному органі; потім розібратися, на якому рівні судової системи воно вирішуватиметься по суті; і, нарешті, який конкретно з численних однорідних судів компетентний його розглянути [2, с. 115].

У науці цивільного процесуального права термін «підсудність» вживається у кількох значеннях. Так, термін «підсудність» часто застосовується для визначення компетенції конкретного суду або як характеристика (властивість) справи, що дозволяє встановити, який суд її може і повинен розглядати [3, с. 173]. Наприклад Є. В. Васьковський зазначав, що підсудністю у вузькому власному сенсі слова називається просторова компетенція однорідних судів [4, с. 131]. Також під підсудністю інколи розуміють сукупність цивільних справ, що підлягають розгляду та вирішенню по суті в даній конкретній ланці судової системи і в даному конкретному суді цієї ланки [5, с. 98].

Таким чином, виходячи з вищеведеного можна дійти висновку, що підсудність цивільних справ — це процесуальний інститут, який регулює віднесення підвідомчих судам справ цивільної юрисдикції до відання конкретного суду в межах системи загальних судів.

Питання про підсудність справ щодо оскарження нотаріальних дій, відмови у їх вчиненні, нотаріальних актів є доволі актуальним, а відповідь на нього — не очевидною. Відповідно до частини 1–3 ст. 285 ЦПК 1963 року та ст. 50 Закону України «Про нотаріат» (до прийняття Закону України від 1 жовтня 2008 року «Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат», коли положення цієї статі були викладені в новій редакції) скарга на нотаріальні дії або відмову в їх вчиненні повинна була подаватись на ім'я районного (міського) суду за місцем знаходження державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву, іншого відповідного органу, робочого місця приватного нотаріуса, до відання яких віднесено

їх вчинення, через цей орган. Тобто підсудність цієї категорії цивільних справ чітко визначалася законом.

Виникає закономірне питання, чи можна застосовувати таке ж правило про розгляд справи за місцем знаходження державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву, іншого відповідного органу, робочого місця приватного нотаріуса, на сьогоднішній день.

З причини відсутності в чинному ЦПК України такої окремої категорії справ, як справи про оскарження нотаріальних дій, відмови у їх вчиненні, нотаріальних актів та спеціальної норми про їх підсудність, питання про підсудність цивільних справ щодо оскарження нотаріальних дій, відмови у їх вчиненні, нотаріальних актів повинно вирішуватись за загальними правилами підсудності, які визначені у ст.ст. 107–117 ЦПК України.

В юридичній літературі територіальну підсудність цивільних справ поділяють на загальну, альтернативну, виключну підсудність, підсудність за зв'язком справ та за вказівкою суду [6, с. 131].

Виключною називають безумовно обов'язкову та незмінну підсудність [3, с. 132]. Тобто це підсудність, за якої розгляд певних категорій цивільних справ допускається лише у точно визначеному законом суді [7, с. 232]. Сутність виключної підсудності полягає в тому, що для деяких категорій справ закон чітко визначає, який суд компетентний їх вирішувати. Перелік позовів, віднесених законом до виключної підсудності, закріплений у ст. 114 ЦПК, та є вичерпним. В контексті даної статті певне значення мають справи, передбачені в ч. 1 ст. 114 ЦПК, відповідно до якої позови, що виникають із приводу нерухомого майна, пред'являються за місцезнаходженням майна або його основної частини.

В. В. Комаров та Н. Ю. Сакара зазначають, що словосполучення «з приводу» необхідно розуміти так, що правила виключної підсудності повинні поширюватися на будь-які спори, в яких об'єктом спірного матеріального правовідношення є нерухоме майно, у тому числі про визнання права власності, права користування, про виділення частки, встановлення порядку користування, витребування нерухомого майна з чужого незаконного користування, усунення недоліків за договором будівельного підряду та ін. [8, с. 201].

Таким чином, справи з оскарження нотаріальних актів, які встановлюють право особи на нерухоме майно (Свідоцтво про право на спадщину, якщо до складу спадщини входить нерухоме майно, нотаріальні договори з приводу нерухомого майна тощо), також є справами «з приводу нерухомого майна», а тому повинні розглядатися в порядку виключної підсудності за місцезнаходженням такого майна або його основної частини.

Відповідно до п. 12 ст. 110 ЦПК України позови до стягувача про визнання виконавчого напису нотаріуса таким, що не підлягає виконанню, або про повернення стягненого за виконавчим написом нотаріуса, можуть пред'являтися також за місцем його виконання. Тобто в даній категорії цивільних справ застосовуються правила альтернативної підсудності (за вибором позивача).

Відносно інших справ про оскарження нотаріальних дій, відмови у їх вчиненні, нотаріальних актів жодних спеціальних застережень ані в ЦПК, ані в Законі України «Про нотаріат» не закріплено, а тому застосовуються правила ч. 1 ст. 109 ЦПК України «Підсудність справ за місцезнаходженням відповідача», відповідно до якої позови до фізичної особи пред'являються в суд за зареєстрованим у встановленому законом порядку місцем її проживання або за зареєстрованим у встановленому законом порядку місцем її перебування. Тобто застосовуються правила так званої загальної територіальної підсудності.

Таку ситуацію не можна назвати виправданою у випадках оскарження відмови у вчиненні нотаріальної дії, коли в якості відповідача у справі виступає нотаріус. Відповідно до ст. 3 Закону України від 11 грудня 2003 року «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні» реєстрація місця проживання або місця перебування особи — внесення відомостей про місце проживання або місце перебування із зазначенням адреси одного житла особи чи адреси спеціалізованої соціальної установи, закладу соціального обслуговування та соціального захисту, військової частини до визначених цим Законом документів та до реєстраційного обліку центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері реєстрації фізичних осіб. Передбачене статтею 2 вказаного Закону право особи на вільний вибір місця проживання поширюється й на нотаріусів та означає те, що зареєстроване місце проживання нотаріуса може знаходитися поза територією його нотаріального округу. До того ж територія нотаріального округу часто не співпадає з територією, на яку поширюється юрисдикція одного місцевого суду. Так, наприклад, на території Одеського міського нотаріального округу діють чотири місцевих суди: Малиновський районний суд м. Одеси, Приморський районний суд м. Одеси, Київський районний суд м. Одеси та Суворовський районний суд м. Одеси. Тому навіть якщо нотаріус проживає на території свого нотаріального округу, його зареєстроване місце проживання може знаходитися на території підсудності іншого суду ніж його робоче місце. Інколи це може створювати проблеми для певної особи, яка бажає оскаржити в судовому порядку нотаріальні дії або відмову у їх вчиненні, нотаріальні акти, оскільки вона не може та й не зобов'язана знати місце проживання нотаріуса. Вимога пред'явлення позову до суду за зареєстрованим місцем проживання нотаріуса створює додаткові складнощі та перешкоди у здійсненні особою свого права на судовий захист. Тому більш правильним вбачається вже згадуване вище положення ЦПК 1963 року, за яким справи про оскарження нотаріальних дій або відмови у їх вчиненні, нотаріальних актів розглядалися судами за місцем знаходження державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву, іншого відповідного органу, робочого місця приватного нотаріуса. Тим більше, що якщо нотаріальна дія здійснювалася саме цим нотаріусом, то скоріше за все, на території його нотаріального округу знаходиться спірне майно, воно зареєстроване у місцевих органах влади (БТІ, ДАІ і т. п.), що спрощує доступ суду та інших учасників процесу

до необхідних письмових доказів у справі, саме тут проживає більшість учасників нотаріального процесу, свідків тощо.

З вказаних причин, а також виходячи з того, що нотаріус може виступати в якості відповідача лише у справах про оскарження його відмови у вчиненні нотаріальних дій, положення ст. 110 ЦПК пропонується доповнити пунктом 12–1 такого змісту:

«12–1. Позови до нотаріусів про визнання незаконною відмови у вчиненні нотаріальних дій можуть також пред'являтися за місцем знаходження державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву, іншого відповідного органу, уповноваженого вчиняти нотаріальні дії, робочого місця приватного нотаріуса».

Список літератури

1. Судова статистика. Аналітичні огляди щодо стану здійснення правосуддя [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал судової влади України. — Режим доступу : http://www.court.gov.ua/sudova_statystyka.
2. Гражданский процесс : учебник : издание третье, переработанное и дополненное / под ред. В. А. Мусина, Н. А. Чечиной, Д. М. Чечота. — М. : ПБОЮЛ Гриженко, 2001. — 544 с.
3. Белова Т. А. Вопросы подсудности гражданских дел в законодательстве и практике общих судов Республики Беларусь // Право и демократия : Сб. науч. тр. — Вып. 15. — Минск : БГУ, 2004. — С. 173.
4. Васьковский Е. В. Учебник гражданского процесса / под ред. и с предисловием В. А. Томсинова. — М. : Зерцало, 2003. — 464 с.
5. Тертышников В. И. Основы гражданского судопроизводства Украины. — Х. : Изд. СПДФЛ Вапнярчук Н. Н., 2006. — 256 с.
6. Цивільний процес України : підручник / за заг. ред. Є. О. Харитоновна, О. І. Харитоновна, Н. Ю. Голубевої. — К. : Істина, 2011. — 536 с.
7. Штефан М. Й. Цивільне процесуальне право України : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. — К. : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2005. — 624 с.
8. Позовне провадження: монографія / В. В. Комаров, Д. Д. Луспеник, П. І. Радченко та ін. ; за ред. В. В. Комарова. — Х. : Право, 2011. — 552 с.

Е. Л. Зилковская

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова,
кафедра гражданско-правовых дисциплин
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина

ПОДСУДНОСТЬ ГРАЖДАНСКИХ ДЕЛ ОБ ОБЖАЛОВАНИИ НОТАРИАЛЬНЫХ ДЕЙСТВИЙ, ОТКАЗА В ИХ СОВЕРШЕНИИ, НОТАРИАЛЬНЫХ АКТОВ

Резюме

Вопрос о подсудности дел относительно обжалования нотариальных действий, отказа в их совершении, нотариальных актов является достаточно актуальным, имеет не только важное теоретическое значение, однако и непосредственное практическое применение.

В статье проанализированы положения гражданского процессуального законодательства Украины, которые регулируют вопрос подсудности гражданских дел, в частности, дел об обжаловании нотариальных действий, отказа в их совершении, нотариальных актов. Обоснована необходимость усовершенствования законодательного регулирования вопроса о подсудности гражданских дел об обжаловании нотариальных действий, отказа в их совершении, нотариальных актов, а также внесены предложения относительно его усовершенствования.

Ключевые слова: гражданское судопроизводство, судебное обжалование подсудность, нотариат, нотариальные акты.

K. L. Zilkovskaya

Odessa I. I. Mechnikov National University,
The Department of Civil Law Disciplines
Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odessa, 65058, Ukraine

COGNIZANCE OF CIVIL CASES ABOUT THE APPEAL OF NOTARIAL ACTIONS, REFUSE IN THEIR FEASANCE, NOTARIAL ACTS

Summary

Question about the cognizance of businesses in relation to the appeal of notarial actions, refuse in their feasance, notarial acts is sufficiently actual, an important theoretical value has not only, however and direct practical application.

Positions of civil judicial legislation of Ukraine, that regulate the question of cognizance of civil cases are analysed in the article, in particular, businesses about the appeal of notarial actions, refuse in their feasance, notarial acts. The necessity of perfection of the legislative adjusting of question is reasonable about the cognizance of civil cases about the appeal of notarial actions, refuse in their feasance, notarial acts, and also suggestions are brought in relation to his perfection.

Key words: civil procedure, judicial appeal, cognizance, notariat, notarial acts.